

Lőrinczi Dénes

HÁBORÚ ÉS BÉKE
HADNAGY GYULA ÉLETÉBEN

A következőkben a háromszéki nemesi családból származó dálnoki Hadnagy Gyula három fennmaradt írását szeretném ismertetni. Ezek közül kettőt az első világháború időszakában írta, míg a jóval későbbi, 1949-es államosításról és kitelepítésről szóló naplótöredékeivel a *Dálnok felfedezése* című könyvben találkoztam. Írásai jó tollfogató készségre vallanak.

Az említett könyvből és a helyi lelkésznek¹ köszönhetően betekintést nyerünk családi viszonyaiba. Fekete Júlia visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy idős Hadnagy István második fiúgyermekéként született Gyula, 1894. április 18-án. Saját családi fészket, a „kicsi kúriát” a szülői házzal szembeni telekre építette fel. Felesége, Wittich Emma, akit Mici néven becéztek, marosvásárhelyi szász gyökerekkel rendelkezett, és egy Gábor nevű fiú meg egy Lilla nevű lány származott a Hadnagy Gyulával való házasságából.²

A világháború kitörése után, 1914 őszén létrejött a magyar királyi 32. népfelkelő gyalogezred a dési 32. honvéd gyalogezred állományából. A népfelkelő gyalogezredek nem az anyaezredekkel együtt vetették be, hanem külön népfelkelő gyalogdandárokat szerveztek. Egy népfelkelő gyalogezred három népfelkelő gyalogzászlóaljából állt. A népfelkelők idősebb korosztályokból kerültek ki, és némileg elavultabb fegyverzettel rendelkeztek.

A 32. népfelkelő gyalogezred először Duna-biztosítási feladatokat látott el, később a véres csatákban megmaradt zászlóalj, 1915-ben Vojusánál és Fierinél harcolt a szerb fronton, majd Albánia területére vezényelték.

Hadnagy Gyula a korabeli sepsiszentgyörgyi *Székely Nép* újság szerkesztőségének két élménybeszámolót is küldött az albánoknál

1 Itt szeretném megköszönni Marosi Károly dálnoki lelkész közbenjárását, aki az anyakönyvek tartalmával segítette e tanulmányt pontosabbá tenni.

2 Szerk. Brînduța Armanca és Gazda Árpád: *Dálnok felfedezése. Román és magyar újságírók Dózsa falujáról*. Bukarest, 2016, Curtea Veche Kiadó, 37. o.

Hadnagy Gyula villája, Dálnok

töltött időszakáról, mindkét esetben azzal a szándékkal, hogy közlésük esetén küldjenek számára vissza egy-egy példányt a frontra, emlékül.

1916-ban hadnagyként szolgált a 32/III. népfelkelő zászlóalj 12. századánál. Az 1917-ben már nem a népfelkelő alakulatnál, hanem a magyar királyi 319-es honvéd gyalogezred II. zászlóaljánál zászlós fokozatban teljesített szolgálatot. (Valószínűleg az önkéntes vagy egyéb kiváltságból áthelyezett hadnagy rang változott kisebb fokozattá a honvéd gyalogezredbe való átsorolásakor.)

Első írását 1916. március 8-án címezte a *Székely Nép* szerkesztőségének, ismertetve élményeit és az albánok szokásvilágának néhány szeletét:

„Az est csendjében, amint a kolostori lakásunk kövezetén beszélgetünk, hirtelen a kapuban egy tarkabarka embertömeg jelenik meg. Egyik barátom lép elő egy közepes termetű barna emberrel és a főhadnagy urat keresi. Fölmegyünk a szobába, hol nemsokára megtudtam, hogy Ali Efendi albán százados úr és emberei jöttek, hogy az albán csendőrséget megszervezzék, és a többi néptől a szerbek által kiosztott fegyvert elszedjék. Azt is megtudtam, hogy a holnapi naptól kezdve én megyek 60 emberemmel, hogy őket ebbeli munkájukban támogassam.

Reggel, miután az utasításokat megkaptam és a legénységet kellő élelemmel elláttam, útnak indultunk. Tudtam jól, hogy az albánok, vagy ahogy itt nevezik: armantok, egy része velünk tart, de azt is tudtam, hogy a másik része ellenünk van. Így tehát egy kissé kényes volt a helyzetem, és a legnagyobb óvatossággal kellett eljárjak, mert ők is sokan voltak felfegyverkezve, és ismerve könnyen hevülő és bosszúálló természetüket, nem tudhattam, mely pillanatban lehet köztünk valami ok miatt összetűzés, sőt még abban sem voltam egészen bizonyos, nem cselfogás-e az egész, és én már benne vagyok a csapdában. Elhatároztam tehát, hogy a végleteking óvatos leszek minden körülmények között.

Míg ezeken gondolkodtam, elértük L. községet [a cenzúra jelenléte miatt tilos volt a települések neveinek feltüntetése a postai küldeményeken – L. D.], a már meglevő 50 albán csendőr, melyeket Hasszán bég szervezett, munkában volt. A falu népe várt már a széles út szélén, s mikor a százados úr megérkezett, szavára egy pillanatra egy halom különböző katonai fegyver és muníció gyűlt össze. Egy másik pillanatban már látom, hogy egyiket lehúzzák, és 15 botbüntetést mérnek rá, mivel a fegyvert letagadta.

Most már megkezdtem én is a munkát, összefogdostuk a gyanús embereket, kezeiket hátra kötöttettük, és hogy megfélemlítsük és vallásra kényszerítsük, szemük előtt égettük föl a katonaszökevények házait, miután összes vagyonukat elkoboztuk. A célt el is értük, sőt nem csak az eldugott muníciót szedték elő, hanem miután a mai viszonyokat velük megértettük, kértek, hogy vegyük be a Hasszán bég táborába, ők szívesen szolgálnak, szívesen megadnak mindent, amit tőlük követelünk. Így is történt, a szokásos eskü letétele után felvettük az albán csendőrök táborába. Ekkor egy szép jelenetnek voltam szemtanúja, láttam amint az új tagok a régiekkel sorra összeölelkeztek és összecsókolóztak, a nemzetek ölelkezése jutott eszembe.

A nap már jó magasan hordozta a fejét, mikor ezek történtek, a legénység már a déli húsát sütötte az égő parazon, mikor az egyik elkiáltja: bomba van a tűzben, erre megfutamodtunk mindnyájan, hogy a veszélyeztetett helyről eljyjünk, csak amúgy lógtak az ég felé a félig megsült húsdarabok a népfölkelők nyársain. Még egy közeli árokig el sem tudtunk érni, mikor valóságos ágyútűz borította el a környéket, mintha muníciós raktár lett volna, egymás után robbantak föl a srappnelek és gránátok.

Midőn kissé csendesedett a tűz, a százados úr meghívott ebédre a szomszéd házba. Kissé vonakodtam elmenni, nem ismervén a szokásaikat,

de mégis, nehogy megsértsem, elmentem. Bemegyünk a házba, az ott levők már mind cipő nélkül, ingre vetkőzve hevernek és pipálnak a török szőnyegeken. Széjjelnézek, de semmi bútor nincs a házban, kínálnak, hogy üljek le, s mutatnak az 5 cm magas kevert pamlagra, vagy hogy is nevezzem. Nem nagyon tetszett nekem a dolog, gondoltam, hej könnyű nektek, hozzá vagytok szokva a töröküléshez, de nekem elzsibbad a lábam ha reá ülök, na meg aztán nektek könnyű a cipőt lehúzni, hisz csak kirúgjátok a lábaitokból, de én hogy a lábszárvédőt levegyem és a m. kir. bakancsot kifűzzem, azt ugyan nem éri meg egy török ebéd. Addig-addig, hogy mégis leülök, erre két csendőr egy pillanatra kibabrált velem, lehúzta a bakancsomat, gondoltam, ha már ennyire vagyunk, folytassuk csak tovább, lássuk, mi jön. Hát jött is egyik családtag a vizes bőgrével és megmosakodtunk. Erre a szőnyegre egy 10 cm magas kerek asztalt tettek elő, s körülültük, én is odaültem, ahogy tudtam. Az jutott eszembe, ha most a szüleim benyitnának az ajtón, vagy meg se ismernének, vagy megijednének, hogy milyen bandába kerültem. De csak még akkor ijedtem meg én, mikor egy lapos edénybe az asztal közepére valami túrós folyékony ételt tettek elő, melyben csirkehús volt, és mint vendéget engem kínálnak először, se kés, se kanál, se villa, se tányér, és a kezembe nyomnak egy nagy kerek málicipót. Kezdem elmelegedni, gondolkoztam, hogy is fogjak hozzá, hogy ki ne nevessenek. A zsebkésemet elé akartam venni, de úgy emlékeztem, ezt nem szabad náluk, szerettem volna kifutni a házból és otthagyni az egész bandát, mintsem hogy ekkorára felnővén, most kezdjek itt evészeti próbákat tartani. Azok csak mindig kínáltak »Isvolta« (tessék) ahelyett, hogy segítettek volna rajtam. Én is visszakínáltam »Isvolta gospodime« (tessék uraim), gondoltam, legalább meglátom, hogy fognak kanál nélkül az efféle folyékony ételhez. Végre mégis csak nekem kellett megkezdjem az evést. Mást nem tehettem, feltörtem a cipőt és mártottam vele az ételt, ők is úgy csinálták, erre már örömmel néztem a második fogást, hisz látom, nem nagy fejtörő. Csak az nem tetszett nekem, hogy mindenik a kezével belenyúlt a tálba, és egymás elébe húst raktak ki, ezt már nem csináltam. Második fogásnak rozs palacsintát hoztak túrós ízzel összerakva, melynek egyik a közepét széttúrte egy fával, és a közepébe egy sós tejes tálat állítottak bele. Itt már nem gondolkodtam sokat, hamar elfogyasztottuk, és azután a szokásos mosakodást ismét elvégeztük.

Újra cigarettázás következett és kávé ontás, melyhez annyira hozzá vannak szokva, hogy cukor hiányában keserűen is rendszeresen fogyasztják.

A gazda mindenik elébe néhány cigarettát dobott, nekem ez olyan furcsa volt, hogy csaknem elnevettem magamat, az jutott eszembe, hogy nálunk csak a kutyának szoktak, egyet-mást így odavetni, de mégis visszatartottam a nevetést. Én is visszakínáltam a tárcámból, de még csak most jártam meg igazán, azt hitte az armant, hogy az egésszel kínálom, s tárcástól zsebre vágta. Én hangos nevetésbe törtem ki, nem tudtam elfojtani, gondoltam, ahogy én eltaláltam a szokásaikat, ő is eltalálhatta volna, hogy is gondolt olyant, hogy egy ezüst tárcát csak úgy zsebre pakoljon. A százados úr észrevette, és mindjárt helyrehozta a dolgot.

Ezek után kimentünk a szabadba, s otthagytuk a falut. A tarkabarka sereg elindult. Előbb mi mentünk, a vezérek, fehér paripákon s utánunk a népség-katonaság. Oly sűrű, cserjés, bozotos helyen vezetett az utunk, hogy némely helyt az ág csaknem levett a lóról. Úgy képzeltem ezt az előrehaladást, mint az amerikai mozifelvételeket, mert épp ilyen amerikai vidéket s ilyen rablóbandákat lát az ember a moziban, legalábbis úgy néztünk ki.

Estefelé járt már az idő, mikor T. községbe érkeztünk. Gyönyörű vidék volt, a montenegrói hegyek mesés hó takarta oldalait a lenyugvó nap megaranyozta. Az ember egy rendkívüli csodás világban érezte magát, és így is volt. Egy kis szobában háltunk meg, tisztának éppen nem lehetett mondani. Már égett a szabad tűzhelyen a parázs, mikor odaérkeztünk, mely az est hűvös szellője után kellemesen érintett. Vagy 10-12-en telepedtünk be az aránylag kis szobába. Engem rendkívül megvendégeltek, miközben hol erről, hol arról folyt a beszéd. A vacsora az ebédhez hasonlóan folyt le, csakhogy most már jólesett az étel, mert ismertem a szokásaikat. Ezután ismét a szokásos dohányozás kezdődött, mely náluk annyira fajult, hogy egyik cigarettát a másiknál gyűjtják meg, állandóan füstölnek, tehetik is, mert nincs itt dohány monopólium.

Beszélgetés közben többek közt én, mint zenész ember, érdeklődtem zenéjük iránt. Erre aztán tiszteletemre a község zenészt elhívták és egy új nótát elmuzsikáltattak és elénekeltettek vele. Csendesen elgondolkozva figyelte a dalt a ház népe. Én is elgondolkoztam a sajátos nótán, és végeztével megkérdeztem szerbül, hogy mi a tartalma. Erre elmondták, hogy a mostani offenzívánknál 9 szerb komitácsi garázdálkodott M. városában. Ezt nem tűrhatték az armanták, és egyik, ki épp most mellettem ül bátyjával, fejszét véve elmentek a komitácsik barlangjába, és felszólították, hogy távozzanak a városból, mire közülük egyik fegyvert ragadott és az armant bátyját lelőtte. Erre a hatalmas ember dühbe gurult, és amint az ajtón ki

akartak rohanni, egymás után mind a 9-nek a fejét levágta. Erről szólt az ének, egy hősköltemény, milyenek nálunk csaknem 500 évvel ezelőtt divatoztak. Érdekes, hogy 9 strófából állt a hősköltemény, és mind a 9 végén feljajdulás van, az ember előtt, ha elgondolkozik, megjelenik a kép, amint fejezik le őket, és mintegy hallja az ember az utolsó feljajdulásukat. A régi hegedűsök képe jelent meg előttem, álom ez vagy való, tehetséges ez, hogy a múlt történelmét átéljem. Ezeken gondolkoztam, míg a tekintetemet a dal hősére vettem, ki szomorúan, meghatottan látszólag még most is a történeteken gondolkodik. Hatalmas nagy ember, szinte félek tőle, ha ránézek, övében ezüst veretű hatalmas revolver, s zord tekintete az embert félésre készíti. Még évek múlva is ezeken a régi magyar és armant rokon szokásokon gondolkodtam, míg lassacskán a kandalló világa kialudt, és mindenki csendes pihenésre tért.

Másnap munkánkat nagy eréllyel folytathattuk, sok érdekes kisebb-nagyobb dolog történt, amire már pontosan nem emlékszem. A napnak legszebb eredménye az volt, hogy e napon 500, a következő napon 600 armant állott át pártunkra. Hasonlóképpen teltek a következő napok, gyűlt a pártunkra állott emberek tábora, míg aztán egy szép napon zeneszó mellett és kürt harsogása közt masíroztunk be V. városába. Le nem tudom írni azt az érzést, amely ekkor bennem lakozott, mint egy kis király úgy vonultam be az albán százados úrral a városba az ujjongó tömeg élén. Itt a városi zenekar és küldöttség fogadott, vállukra emeltek, s úgy vittek be a városba. Én voltam a nap hőse, én voltam az ünnepelt személy, ily tekintély, ily hatalom még nem voltam, s talán nem is leszek soha, mint e napon, oly dicsőségesen talán sohasem fogok bevonulni egy elfoglalt városba, és nem ünnepel ennyi férfi talán soha, mint e napon. Álomnak képzeltem az egészet, és ma sem emlékszem vissza mindenre, úgy el voltam ragadtatva a nagy megtiszteltetéstől, amely engem ért. Szinte kérdeztem magamtól, ez az én érdemem, hogy úgy ünnepelnek? Végre is visszagondolva a történetekre, úgy éreztem, hogy ha nem is teljesen az enyém, de nagy részem van benne. Hisz én világosítottam fel a népet, én magyaráltattam meg nekik, hogy félre vannak vezetve, téves hiten vannak. Én győztem meg állításaim igazsága felől és világosítottam fel, hogy mily nagy előny, ha velünk tart és nem Hasszán bég már meg sem levő táborába. Mindez pedig épp elég és nehéz munka volt. Mert egy tudatlan néppel elhíttetni, megértetni valamit, ha ő ellennézetén van, bizony nem könnyű munka.

Ilyen gondolatokkal voltam eltelve, míg a város közepét elértük, hol aztán fényes ellátásban részesültem. Nagy bankett volt tiszteletünkre Essad pasánál, mely már egész modern keretekben folyt le.

*Így ért véget az én látogatásom az albánoknál, mely után örömmel nézem, hogy a besorozott albán újoncok most hogy gyakorlatoznak a város piacán magyar bakaruhában.*³

Hadnagy Gyula tehát a tábori csendőrségnél teljesített szolgálatot. A háború kitörésekor mind a közös, mind a honvéd hadseregbe tábori csendőröket vezényeltek a hadra kelt csapatok kíséretében. Az állományba belépőknek tábori rendészeti tanfolyamot kellett végezniük, és a több nyelvet beszélő egyénekből válogatták össze őket. A csendőrség létszámának növelésére és pótlására a honvédelmi minisztérium elrendelte, hogy minden magyar gyalogezredből tíz, és minden lovas ezredtől hat önként jelentkezőt alkalmazhatnak a tábori csendőrség állományába. Ezen csendőröket általában az idősebb, rosszul kiképzett vagy póttartalékosokból válogatták ki.⁴

A következő leírásában már a 32/III. népfelkelő zászlóalj 12. századának hadnagyaként említi magát Mitrovica településről. A tábori csendőri szolgálat, valamint az, hogy a népfelkelőkhöz tartozott, annak eredménye, hogy ilyen alakulatokba olyanokat osztottak be, akik az idősebb korosztályokból kerültek ki. Főbb feladataik közé tartozott a megszállt területek biztosítása, területvédelem, és katonai objektumok őrzése a harc téren.

1916. július 26-i keltezéssel, *Esthangulat Albániában* címmel ezeket vetette papírra:

„Elmúlt már 8 óra, a fáradt nap már utolsó sugárkévését szórja Albánia kies bérceire, minden fáradtnak látszik, de a tarkabarka, változatos katona meg civil csoportok még csak most kezdik igazán munkájukat. Nappal óriási a hőség, minden ember behúzódik, ahová tud, míg aztán este mindenki a szabad természet hűs ölébe kíváncsozik.

Én is szekérre ülök és a szomszéd kisvároska felé indulok. Döcög a szekér a rossz úton, épp csak hogy a lelkem ki nem rázza. Hozzá még mindig találkozunk egy-egy végtelen hosszú trénnel, melyek az itt maradt muníciót

3 Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Igazgatósága (továbbiakban RNL KovMI) F. 72, Sepsiszentgyörgyi *Székely Nép* újság szerkesztőségének iratai, Inv. nr. I. A szerkesztőségnek hazairt bakalevelek.

4 Rektor Béla: *A magyar királyi csendőrség oknyomozó története*. Cleveland, Ohio, USA, 1980, Árpád Könyvkiadó Vállalat, 140–141. o.

szállítják, ilyenkor aztán egy félóra kell, míg el lehet őket kerülni. Mindig ettől félek, és ez mindig bekövetkezik.

Tovább menve fáradt mezei munkások hazatérő csoportjai tűnnek föl, hol itt, hol ott. Érdekes, hogy nincs közöttük egyetlen asszony vagy lány se, mivel az albánoknál csak a férfiak dolgoznak, a nő az féltett, őrzött házi kincs, melyet idegennek még látni sem szabad.

A szerteszét legelésző nyáj is gyülekezik már, a pásztorok összeterelik a gulyát a kolomp hangja mellett, hogy aztán ők is lassan hazafelé ballagjanak.

Már kezdenek feltűnni a csillagok, s távolban a kivilágított város ablakai látszanak, de míg odáig ér az ember a sziklás vidék között az est enyhe szellőjében, a millió számban röpködő világító bogarak gyönyörködtetik az utazót. Gyönyörű látvány, mintha mind megannyi kis villanylámpa világítaná be a teret, oly fenséges, és amellet oly balsamos és oly bódító a levegő, és milyen érdekes, hogy a Gondviselés a fáradt katonának adja meg ezt a nagy élvezetet.

Halad a szekér, csak egyhangú zörgése hallatszik, és a távolban egy-egy melábús tehén elbődülése olyan falusi benyomást tesz ez az emberre, amilyent egykor otthon szülőfalunkban a békés világ szép napjaiban élveztünk, még a kutyaugatás is belevegyül, hogy teljesebb legyen az akkord.

Hirtelen egy fordulatnál megállunk, szó nélkül leszállunk, hisz tudjuk mindnyájan, hogy itt van a jó borvízkút, s a tábori kulacsot megtöltve a sziklából előbuzogó forrásból, odébb ballagunk az esti szürkületben.

Egy pár perc és a városban vagyunk. Van jövés-menés, szól a harmonika, itt-ott hegedű. A tisztai étkezde előtt a zongora kellemes hangja üti meg füleinket.

Milyen jól is esik a fáradt embernek ezt a vígságot látni.

Befordulunk a szomszéd utcába. Itt egy török kafánában csárdást járnak a székel bakák, az ide hozott szerb menyecskéekkel. Olyan kedves jelenet ez, hogy az ember önkéntelenül megáll előtte, és örömmel nézi a jókedvű székel fiúkat, kik még az idegen világban is megtartják ifjú jókedvüket.

Különben most Ramadan ünnepük van az armantáknak. Ilyenkor éjfélig nyitva tarthatják a kávézókat és mulatókat, lehet tehát mulatni, s nem is késik senki. Milyen érdekes, hogy a legnagyobb melegben harminc napi ünnepet tartanak, nem is lehet rossz ilyenkor a hűs fák árnyékában ünnepelni, mikor ott kint oly borzasztó a hőség.

Az üzletekben mindenütt nagy csoport albán van együtt. Nemsokára ágyúdörgés rázza meg a levegőt és a vacsorának a jele. Ilyenkor aztán hamarosan vacsorázní fognak.

Ezalatt megindul az utcákon a kovészás, minden katona élvezi a szabad idejét. Én is barátaim közé állok, s úgy sétálunk fel s le.

Az ablakon át az armanta szokások érdekes jelenetei látszanak. A török szőnyegre elégett kerek asztalt körülülök, és ott fogyasztják nemzeti eledelüket. Nemsokára dobpergés rázza meg a levegőt, mely szintén az ünnep szertartásai közé tartozik, hogy mit jelent, azt még én sem tudom.

Péntek van, a mecsetek tornyai szépen ki vannak világítva. Ide indulunk, hol ilyenkor a dervisek szokták érdekes táncaikat járni.

Kürt harsogja be a levegőt. Takarodót fúj a székelly baka. Milyen elragadó jelenet ez itt, távol szeretett hazánktól, ebben az idegen világban a magyar trombitászó. Önkéntelenül az a jelenet jut eszembe, mikor pár évvel ezelőtt, mint diákocska a gimnázium falai közül hallgattam ezeket a gyönyörű hangokat. Milyen szép volt akkor is, habár közelebből nem érdekelt, de mennyivel szebb most, mikor az albán hegyek verik vissza csengő hangjait. Hallatára minden katonát szent érzés fog el, mindenki szeretett otthonára gondol, és fohászkodik.

Elérünk a mecsethez. Immár folyik a dervisek tánca. Különbözőképp kínozva magukat lejtik pogány táncaikat. Pogány szokás, de effélet látni nekünk már nem újdonság.

Kijövünk a templomból, s a lakás felé indulunk, fülünket a kaszárnya ablakából előtörő székelly nóták hangja csapja meg, melynek hol andalgó szomorúsága, hol víg árnyalatai gyönyörködtetik a hallgatót.

A lakáshoz érünk, de a szomszéd házban a tiszték oly jóízűen mulatnak, hogy zene és ének minket sem hagy pihenni. Úgy, hogy végre is belevegyülünk a már víg társaságba. Itt a kedvelt zenét csak a késő éjjeli órákba hagyjuk abba, mikor az egész város pihenni tér.

Már csak a civil rendőrök botjainak kopogtatása és az őrszem léptei zavarják a csendet, melybe távoli madárdal vegyül, hogy így végre mi is pihenésre hajtsuk fáradt fejünket. S mire a feltűnő hold ezüst fényével bevilágítja a várost, mindenki alszik már, s néma csend borul a tájra.”

Miközben az albánok világába cseppenve írta regénybe illő sorait, egy hónap múlva újabb ország, Románia csatlakozott a világegés forgatagába. 1916. augusztus 27-én a román csapatok betörték Háromszékre, a regáti katonák bevonultak Dálnokra is. A faluban történekről

Kamenitzky Etelka, írói nevén Ádám Éva naplója, a *Hadak útján, az Olt partjától a Piavéig* címmel nyújt betekintést. Kiderül belőle, hogy Hadnagy Gyula birtokos házában a zongorát román katonák vették használatba, és nemzeti táncaikat járva mulattak a házban.⁵

* * *

A háború végével Erdély Romániához került, és bő két évtizedig a Székelyföldön élők is megtapasztalhatták, hogy ez mit jelent. Az első világháborút viszonylag könnyen átvészelő Hadnagy Gyulára inkább a békében vártak nehéz megpróbáltatások. A családi tragédiák sem kerültek el: 1940. május elsején a 18 éves Gábor fia meghalt.⁶ Később pedig, Budapest 1944-es bombázásakor Hadnagy Gyula várandós lányát vesztette el.

A 2016-ban megjelent *Dálnok felfedezése* című faluismertetőben említésre kerül Hadnagy Gyulának egy jóval későbbi naplója, amelyből megtudjuk, hogyan élte meg a kommunista rendszer berendezkedéséből az államosítást.

„1949. március 2-ről 3-ra virradó éjszakán hajnali három óraker államosítottak és letartóztattak bennünket. Egyetlen rend felsőruhát vihetünk magunkkal, két rend fehérneműt, 30 kiló élelmiszert, elsősorban krumplit és 500 lejt, amiért nem sok mindent lehetett vásárolni. Magunkhoz vettük az ékszereket, az aranyórámat, még a bicskámat is. Még akkor éjszaka Sepsiszentgyörgyre vittek bennünket egy teherautón. Délután szabadon engedtek, hogy keressünk magunknak szállást, majd jelentkeznünk kellett a milícián.”

A városban élő rokonok szállásolták el őket, és ott is tartózkodtak, egészen 1950. szeptember 23-a éjjelig, amikor elszállították onnan a Duna-deltáig.

„Újra ott maradt minden, csak annyit vehettünk magunkhoz, amennyi belefért egy kézicsomagba. Brassóba vittek, ott vonatra raktak bennünket. Egész éjjel mentünk, megállás nélkül a Duna-deltáig. Hajnalban egyszer csak megállt a vonat, újra teherautóra ültettek bennünket, és egy állami gazdaságba vittek. Gyékénnyel borított deszkaágyakban aludtunk hetvenhatan egy barakkban. Csak öt-nyolc év után sikerült egy-egy családnak

5 Ádám Éva: *Hadak útján. Az Olt partjától a Piavéig*, Budapest, 1936, Magyar Szépirodalmi Pártoló Egyesülete Kiadása, 64. o.

6 Uo.

külön helyiségre szert tennie a tyúkketrecekben. Én ácsként dolgoztam, Mici [a felesége] a kertben, aztán szalmát szállított ökrökkel. Kezdetben nyaranként rizst arattunk a Duna mellett, télen a Traian melletti gazdaságban dolgoztunk. Bennünket, ácsokat építőtelepről építőtelepre hordoztak. A fizetésnél mindig becsaptak. 1963. augusztus 23-án engedtek szabadon.”⁷ Naplóját a Dobrudzsába deportált időszakában írta, és 1974-ben ismertette visszaemlékezését, „amikor még nem volt súlyos beteg, és még jól látott.”⁸

E kalandos és főleg tragikus életút végén nem csoda, hogy utolsó naplóbejegyzésébe a következőket fogalmazta meg: „Az utolsó kívánságom: egyszerű temetés, sírkő nélkül, ne próbáljatok újraéleszteni, túl sokat szenvedtem már.”⁹

Monolithe

7 Szerk. Brînduța Armanca és Gazda Árpád: *Dálnok felfedezése*. Román és magyar újságírók Dózsa falujáról 38-39. o.

8 Uo. 40. o.

9 Uo. 42. o.